

Абисова М. А.

МЕДІАТИЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ СФЕРИ

Вступ. У сучасному світі все частіше артикулюється нетрадиційне поняття спільноти, пов'язане з поняттям комунікації. Комунікація виявляється тією сполучною тканиною, що об'єднує різних суб'єктів в єдину політичну спільноту. У цьому контексті публічна комунікація набуває особливої значущості як інструмент взаємодії та вирішення конфліктів, як підстава створення політичної спільноти. **Метою статті** є аналіз специфіки існування публічної сфери, що формується в сучасних медіакомунікаціях. Для реалізації даної мети необхідно вирішити такі дослідницькі завдання: здійснити аналіз класичного уявлення публічної сфери як форми суспільно-політичної участі громадян; представити проведення публічної комунікації в практиках нових медіа. **Методологія дослідження** публічної комунікації закладена у працях таких дослідників, як Дж. Ролз, Ю. Габермас, Дж. Боман, Дж. Коен, А. Янг та ін. Вони застосовують комунікативний підхід до дослідження політичної сфери та процесів, які супроводжують позиціонування індивіда та соціальних груп у межах соціально-політичного поля. **Результати дослідження.** Нормативний ідеал публічної сфери у доробку І. Канта, Х. Арендт та Ю. Габермаса представлений як простір, де можливо відкрите вираження своєї думки, критика і дискусія. Це – простір плюральності думок, що унеможлиблює монополізацію влади. Нарешті, це є простір, який забезпечує інклюзивність та рівність комунікантів. У публічній сфері постійно відбувається процес формування балансу інтересів різних суспільних акторів, тих вимог і підтримки, які вони готові надавати державним інститутам з метою вирішення значущих проблем публічної сфери. Практики неоліберальної модернізації в сучасному світі, постмодерністські тренди в політиці розмивають більш-менш точне визначення меж сфери діяльності державних інститутів та акторів громадянської сфери. Інтернет стає ареною протесту і громадянської мобілізації. Дослідники звертають увагу на нові форми медіаучасті громадян: підписання онлайн-петицій і онлайн-дискусій; вступ до ad-hoc групи в соціальних мережах; репости або розміщення посилань на матеріали з проблемних питань та ін. Дії в мережевих медіа, названі медійною активністю, сприяють поширенню інформації, підвищенню обізнаності із соціальних та політичних проблем. Багато з них є паростками активності, що зароджується онлайн і далі реалізується в офлайн (наприклад, краудсорсінг). Але існують цифрові форми активізму, які повністю реалізуються в Інтернеті. Для реалізації таких практик розробляються спеціальні соціальні платформи і додатки, виникають спільноти так званих IT-волонтерів. **Обговорення.** Мережеві скептики заявляють, що соціальні мережі і блоги повели людство хибним шляхом: замість творчості та індивідуальності тут заохочуються поверхові судження, швидкість створення і споживання контенту на основі автоматизованих способів структурування інформації. Розвиток онлайн-присутності і онлайн-спільнот вириває індивіда з реальних форм спільноти, обмежує можливості в реальній соціальній взаємодії. Численні мережеві оптимісти, такі як К. Андерсон, Д. Тапскотт і К. Ширки, вважають, що медіа є ключовим елементом протестних рухів останніх років. За допомогою засобів медіа ці протестні рухи організовуються, висвітлюються, а також якомога більше людей змогли дізнатися про них. **Висновки.** Здійснено порівняльний аналіз класичного концепту публічної сфери і проявів громадської активності в сучасній культурі. Представляючи собою історично більш масштабний аналог літературних салонів XVIII століття, віртуальна публічна сфера як простір для інтелектуальної дискусії і суспільного діалогу відчуває дефіцит у сфері розробки адекватного алгоритму структурування та аналізу медіа-активності пересічних користувачів. В умовах функціонування електронних медіа зникає межа між приватним і публічним висловлюваннями, що позбавляє індивіда необхідності здійснювати трансцендентальний акт виходу в публічний простір, проблематизує можливість публічної сфери в її класичній повноті. Статус публічної сфери змінюється в бік множинності сенсів. Раціональну аргументацію дискусії змінює емоційність висловлювань; через спонтанність і гіпертекстуальність комунікативних процесів розвиток дискусії буває важко простежити. Звідси виникає питання про особливості функціонування та управління процесами віртуальної публічної сфери, масштаб і глибина якої можуть перевершувати можливості державних або міжнародних інститутів щодо її регулювання.

Ключові слова: культура, громадянське суспільство, цифровий активізм, нові медіа, медіатизація, публічна сфера.

УДК 101.2: 378.14.014.13

Н. Б. Адаменко

КУРС ФІЛОСОФІЇ У ЗВО ТА МИСЛЕННЯ ЛЮДИНИ, НАЦІЛЕНЕ НА ЗРОСТАННЯ

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
n.b.adamenko@npu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0001-7887-2720>

Анотація. Стаття присвячена проблемі викладання філософії у закладах вищої освіти, окреслення її значення в університетському навчанні та сучасному суспільстві. Акцентовується увага на зміні статусу філософії в навчальному процесі та пошуку нових розумінь змісту та завдань програми курсу філософії для студентів. Аналізуються його потенційні можливості у становленні людини, здатної осмислювати себе і світ довкола себе як, зокрема точки входу в науку.

Ключові слова: викладання філософії, компетентнісний підхід, метамислення, мислення, націлене на розвиток, наукове дослідження, рефлексивне мислення, спільнота дослідників, філософія.

Вступ

З прийняттям Закону України «Про вищу освіту» 1 липня 2014 року задекларовано запровадження нових засад функціонування системи вищої освіти. В його основу покладено ідею академічної, організаційної, кадрової й фінансової автономії – необхідну умову успішного розвитку університетів. Вдала її реалізація передбачала як формування нових нормативно-правових документів у сфері вищої освіти, так і здійснення перегляду чинних. Відтак, згідно з Наказом МОН України від 25 листопада 2014 року № 1392, втрапив чинність інший Наказ МОН України від 9 липня 2009 року № 642 «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента». Це означало, зокрема, й анулювання встановленого ним пе-

реліку нормативних дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки для бакалаврів (спеціалістів медичного та ветеринарно-медичного спрямувань) усіх напрямів (спеціальностей та їх обсяги).

Дисципліна «Філософія» (3 кредити ЄКТС) значилася в такому переліку, отже, до кінця 2014/2015 навчального року ще залишалася обов'язковою для вивчення усіма студентами українських вишів. Надалі викладання філософії не скасовувалося, а стало справою вирішення самих університетів у межах автономії ЗВО. Природно, активно виникали професійні та загальносуспільні дискусії, які часто-густо переростали в дебати і суперечки навколо питання про користь і шкоду від філософії та її місце в університетських освітніх програмах. Так, філософ Є.Бистрицький

називає такий підхід принципово хибним. Адже, дозволяючи студентам не обрати вивчення в університеті філософії, тим самим, на його думку, «ми втрачаємо можливість навчання самоусвідомленню людського і людяного, персонального і колективного, політичного і приватного, власної автентичності і, отже, національної і громадянської ідентичності. Відмовляючись від філософських дисциплін, ми кажемо – нам не дуже потрібна, або зовсім не потрібна, самосвідома, критично мисляча, вільна людина з розвинутим духовним світом» (Бистрицький, 2015). Разом із тим, автор погоджувався щодо наявної низької якості викладання курсу філософії, зауважуючи при цьому, що це питання потреби «розкрипачення викладача від поглинаючого всі творчі здатності навантаження» (Бистрицький, 2015) за яким й має зрости «глибина філософського викладання» (Бистрицький, 2015). Подібні публічні обговорення щодо нормативного статусу філософії у навчальних планах різних спеціальностей протягом січня-березня 2015 року з'являлися часто і були достатньо популярними як серед фахівців-філософів, так і пересічних громадян (наприклад, показовою і цікавою стала дискусія учасників групи «Філософія в Україні» у соціальній мережі Facebook). Однак комплексним фаховим викладом окресленого питання стала стаття філософа О. Хоми у виданні «Філософська думка» з влучною назвою «Філософія на межі», що містила цінний додаток – звернення філософської академічної спільноти до очільника МОН України. Вони закликали гарантувати можливість викладання філософії з метою виконання філософією своєї ролі ключового гуманітарного, ціннісно-світоглядного чинника в структурі української вищої освіти. При цьому жоден із тих, хто підписав заяву не мали на увазі єдиний курс філософії для всіх закладів вищої освіти. «Дбаючи про збереження ціннісно-світоглядної складової освіти, яку забезпечує викладання курсів філософської спрямованості, наголошуємо на тому, що зміст і форми цих курсів можуть бути вельми розмаїтими й відповідати як профілю спеціальності, так і конкретиці суспільно-політичного та культурно-інтелектуального життя в країні та світі. Одна з переваг таких курсів – не виклад унормованого змісту, а можливість ґрунтованого на філософському пізнанні обговорення в студентській аудиторії нагальних суспільних проблем та викликів сучасності, яке здатне сприяти свідомому визначенню студентами власних ціннісних орієнтацій» (Хома, 2015: 18). Отже, змісти нормативних програм з філософії у ЗВО підлягали переосмисленню та вдосконаленню щодо якості підготовки фахівців різних галузей знань і спеціальностей в умовах трансформаційного процесу з інформаційного до компетентнісного підходу в освіті. Станом на сьогодні ще не можемо говорити про формування єдиної стратегії методологічного вирішення питання, а тому неабиякої актуальності набувають його нові розвідки й обґрунтування з різних аспектів.

Мета дослідження

Мета дослідження полягає у розкритті потенціалу курсу філософії у ЗВО у процесі становлення мислячої людини, яка здатна постійно розвиватися,

свободно творити й належно діяти. Дана мета реалізується у наступних завданнях: розкрити філософську природу мінливого світу сучасності; довести затребуваність курсу філософії у закладах вищої освіти задля осмислення студентами наявних змін та протистояння глобальним та щоденним викликам, здатності пізнавати світ у науковий спосіб та провадити дослідження, бути допитливими і самостійними у формулюванні філософських запитань про світ і себе в ньому.

Методологія дослідження

У процесі даного дослідження були використані як загальнонаукові методи абстрагування, конкретизації, категоріально-поняттєвого аналізу, індукції, дедукції, так і спеціальна методологія. Зокрема, для демонстрації переваги філософського мислення як дієвого інструменту для формування загальних компетентностей студента використані критерії К. Двек про демаркацію фіксованого мислення як мислення, орієнтованого на зміни. Загальний аналіз необхідності опанування студентами здатностей мислити самостійно, критично та науково проведений на основі підходу Б. Рассела, викладеного в його лекції «Мистецтво раціонального припущення» есею «Мистецтво філософствування».

Результати

Однаковою мірою людські ідеї та філософія не старіють і не зазнають застою. Поки ми здатні постійно повертатися до філософського знання, вчень мислителів і концепцій філософських напрямків та шкіл, ми спираємося на їхні вічно актуальні запитання та безупинно шукаємо відповіді – такою є головна гіпотеза цього дослідження. З розвитком суспільства та технологій виникають нові виклики в тому, як ми живемо, розуміємо себе та рішення, які щоразу приймаємо. Філософи сучасності продовжують ставити та осмислювати складні питання, наприклад, про клонування, наслідки глобалізації, кризи кліматичних змін, розвиток штучного інтелекту, права жінок і свободи меншин, права тварин, самотність і самогубство та багато іншого. М. Гальченко звертає увагу на те, що «Оволодіння правилами та нормами мисленнєвої діяльності, формування здатності до рефлексії і саморефлексії є умовою реалізації особистості в ситуації динаміки процесів глобалізації» (Гальченко, 2018: 46). У зв'язку із цим все важливішим постає опанування людиною мистецтва мислити через філософські запитання, а не вивчати теорію напам'ять. Особливо в умовах плинності сьогодення і непевного майбутнього.

У цьому контексті доречно актуалізувати давню дискусію про можливість і сутність змін, зароджену давньогрецькими мислителями Парменідом і Гераклітом в контексті пізнання істинності істини, що зовсім не викликає подиву. Незважаючи на те, що західноєвропейському мисленню понад дві з половиною тисячі років, те, що помислено в мисленні обох філософів, не зачіпається роками і століттями та є позачасовим. Такими є роздуми, зокрема, мислителя М. Гайдеґгера: «Задумане в цьому мисленні як раз і є власне історичне (das Geschichtliche), що передусе всій подальшій історії, тобто крокує попереду неї. Таке випереджуюче і

визначальне всю історію ми називаємо початковим (*das Anfängliche*). Оскільки воно не залишається в минулому, а знаходиться перед майбутнім, початкове знову і знову дарує себе тій чи іншій епосі» (Хайдеггер, 2009: 15). Така позиція може значити деяке примирення протилежних поглядів давніх мислителів. Адже, знаємо, що Парменід унеможливував множинність і змінність речей, хоча не на рівні гадки, що призводить, на його думку, до омани відчуттів: «осягнене гадкою ненадійне і хитке, бо піддається численним змінам і перемінам, зростає і зменшується та по-різному сприймається у відчутті різними (суб'єктами), і навіть не завжди однаково одним і тим же, а умосяжне відноситься до іншого виду, бо воно «цільночленне, непорушне та ненароджене» (Парменід, 1989: 292). Натомість, Геракліт переконує, що зміни – це не просто можливість, а необхідність. У його текстах знаходимо багато свідчень такому твердженню: «Все постійно тече і весь час змінюється, і ніщо ніколи не є стійким» (Геракліт, 2012: 151). Це саме й щодо нас самих: «У зміні постійній перебувають усі вони (люди)» (Геракліт, 2012: 142). Отже, філософ стверджує, що становлення ніколи не припиняється і не зупиняється, а торує шлях «з насіння в зародок, потім в немовля, потім в дитину, потім у підлітка, юнака, зрілого чоловіка, старця, знищуючи народження і колишні роки, щоб поступитися місцем наступним. А ми-то, як це не смішно, боїмося однієї тільки смерті, хоча вже пережили і ще зносимо стільки смертей!» (Геракліт, 2012: 129). Тут доречно поставити питання: «Як це можливо?», що викладачі курсу філософії у ЗВО найбільше очікують від студентської аудиторії як методу і способу існування зусилля думки.

Такого роду запитання мають мотивувати людину шукати аргументи, дізнаватися, вибудовувати власну точку зору на предмет осмислення, отже, у такий спосіб зростати мисленням та становитися у професійному та повсякденному житті. Однак це не є простим завданням, що потребує від людини докладання особистісних зусиль, часом всупереч бажанню. Це завжди потреба виходу з особистісної зони комфорту, усталеного способу мислення і дій. «Нема такої розсудливої людини, щоб вона зуміла завжди пристосуватися до нових часів, оскільки не в нашій волі переробити власну вдачу, і якщо людина завжди здобувала успіх, ідучи однією дорогою, то її годі переконати звернути з неї. Ось чому обережний, коли настане час іти напролом, не зуміє цього зробити і пропаде» (Мак'явеллі, 2007: 483). Отже, завдання курсу філософії у ЗВО – це також допомагати людині подолати пристосування й обачність, формувати розуміння, що зі зміною світу змінюється і наше сприйняття його, навіть те, що ми створюємо.

Філософ-практик Л. де Брабандере переконує, що, насправді, зараз світ змінюється набагато швидше, ніж за часів Геракліта. «Перше прискорення відбулося, коли аграрний світ перейшов у індустріальний світ. Другий і набагато драматичніший стрибок відбувся, коли індустріальний світ перетворився на цифровий» (Brabandere, 2005: 2). Та й не так давно комп'ютерні компанії випускали свої продукти раз на два роки, потім щорічно та зараз майже безперервно. Продукти виробництва мутують, тренди

змінюються, а людина так само прискорено змушена змінювати життя і кар'єру як ніколи раніше. Більше того, світ віртуалізується: те, що ще донедавна потребувало нашої фізичної присутності, зараз не є необхідним. Отже, річка Геракліта є вже набагато швидшою, ніж міг собі уявити сам мислитель. Щоб рухатись уперед, слід не просто сприйняти те, що працює, але постійно досліджувати, що може працювати краще. «Річ у тім, що, в той час як Геракліт стверджував, що зміни були не лише необхідні, але також неминучі, Бекон підштовхував м'яч далі, стверджуючи, що не тільки зміни неминучі, але ми могли б насправді дослідити їх у природі – і навіть, експериментуючи, здійснити це» (Brabandere, 2005: 4). Звідси можна узагальнити, що курс філософії не тільки формує загальні компетентності людини, спрямовані на її успішне майбутнє, але і є точкою входу в науку, починаючи, принаймні з ідеї Ф. Бекона, що речі можна змінити в науковий спосіб. Тільки досліджуючи, людині малими кроками, але вдається, сповільнювати процес старіння, збільшувати тривалість життя, лікувати «невиліковні» хвороби, посилювати потенціал мозку, створювати нові види, створювати все нові матеріали та багато іншого. Разом із тим, навчатися осмислювати результати своєї діяльності та їхні наслідки на природне середовище. Дослідницька робота – це те, що рухає змінами, надихає на творчі проекти та розвиває динамічні стратегії у всіх аспектах життя.

Отже, якщо студенти закладів вищої освіти налаштовані побачити зміни, програма курсу філософії може сприяти розпочати вивчення деяких дуже давніх питань: «що, де і чому стається?», «що є істинним, а що хибним?». Відповіді на них стають дедалі складнішими, тому слід плекати мислення, націлене на розвиток. Важливо, щоб у студентів була сильна мотивація до навчання вже з першого заняття і бажання особистісно пройти шлях пізнання і творіння філософських ідей. «Людина, яка вірить у зростання, переконана, що важливі особисті якості можна розвинути, доклавши зусиль. Люди можуть кардинально відрізнятись, народжуватись з різними талантами, здібностями, захопленнями й темпераментом, але всі здатні змінитися й удосконалитися завдяки старанням і досвіду» (Двек, 2017: 13). Отже, той, хто обирає спосіб мислення, націлений на зростання, готові працювати та не сходити зі шляху, особливо якщо не все складається.

У такому підході філософія визначається як «мислення про мислення» або метапізнання. Дотепер не існує одностайної дефініції терміну. Від Арістотеля до сучасних розвідок учених все ще становляться різні підходи до його визначення. Разом із тим, педагоги ЗВО дуже часто звертаються до своїх студентів із закликком «Подумайте!». Викладачі курсу філософії певною мірою якраз піклуються про те, як можливо «подумати». Мислити можна, уявляючи собі щось чи когось, або міркуючи, зіставляти факти та явища дійсності і приходити до самостійних висновків.

У більшості випадків під концептом «мислення про мислення» розуміють критичне мислення, а масштабні його дослідження вченими різних галузей наук датуються 1980-ми рр. Дефініцію критичного мислення пов'язують з американським прагматиз-

мом, зокрема, філософом Дж. Дьюї, який аргументував, що рефлексивна думка – це активне, наполегливе та ретельне врахування будь-якого переконання чи передбачуваної форми знання з урахуванням підстав і подальших висновків. Таке мислення зумовлене деяким нерозумінням чи сумнівом, а джерела вирішення проблеми вкорінені в наявному досвіді та набутих знаннях. Виходячи з цього, Л. Коен акцентує на різних, багато в чому кардинально відмінних, концепцій мислення, що осмислює себе. Здійснюючи ретельний аналіз, учений зупиняється також на позиції розробника програми «Філософія для дітей» – деякого еквілібріуму критичного, креативного та турботливого мислення. «Ліпманн виступає за викладання філософії як найкращого методу розвитку розумових навичок з метою аналізу «логічних, гносеологічних, етичних та естетичних аспектів обговорюваних проблем... навички мислення є генералізуючими» (Cohen, 1988). Варто зазначити, що М. Ліпманн слідом за Дж. Дьюї на протигагу інформаційній моделі освіти ставить рефлексивну, головними ідеями якої є розсудливість, креативність мислення і демократичні цінності. «Установка на тісний зв'язок філософії з практикою передбачає відмінну від традиційної парадигму навчання, а саме: основна увага фокусується не на запам'ятовування інформації, а на активному «творенні» філософії, що вимагає зусиль з боку інтелекту, вирішення проблем, пов'язаних із реальною життєдіяльністю дітей... Так знання з'являється в активній дії» (Адаменко, 2011: 280).

На нашу думку, елементи програми «Філософія для дітей», використані на заняттях курсу філософії у ЗВО, сприятимуть, передусім, осмисленню студентами свого мислення. К. Двек радить міркувати про свій спосіб мислення через цікаве вправлення. Вона пропонує чотири тези про інтелект над якими треба поміркувати та висловити свою згоду або незгоду: 1) інтелект – основна характеристика людини, змінити яку практично неможливо; 2) можна вивчати щось нове, але рівня інтелекту не змінити; 3) який би інтелект людини не мала, вона здатна вдосконалюватися; 4) людина завжди може істотно змінити рівень інтелекту. «Тези 1 і 2 відображають фіксований спосіб мислення. Тези 3 і 4 – мислення, націлене на зростання. З якими тезами ви більше погоджуєтесь? Можливо, у вас змішаний спосіб мислення, але більшість людей таки схиляється до якогось одного» (Двек, 2017: 19), – висловлює певність авторка. Отже, розпочинаючи вивчення курсу філософії у ЗВО, доцільно, щоб у студентів переважало мислення, націлене на зростання або бажання зайняти таку позицію і плекати її з усвідомленням, що зміна – це не опція. Такими є, власне кажучи, що, коли і як змінюється. Самим прийдеться змінитися щонайменше двічі: зі зміною свого сприйняття та зміною дійсності. Великі філософи можуть у цьому процесі допомогти.

До прикладу, у цій статті наведемо декілька тез Б. Рассела. Відразу ж попередньо зауважимо, що філософія для нього не була «чітко окреслене знання, яким є наука» (Рассел, 2017: 81), а «мистецтво раціонального припущення». Тобто здатність вибудовувати перспективи дій людини, якщо існує бажання про щось дізнатися, «що може бути істинним, або найімовірніше є істинним, у тих випадках, коли неможливо з упевненістю знати, що є істинним» (Рассел,

2017: 81). Уявімо собі, що може значити курс філософії у ЗВО, якщо студенти не стільки будуть думати про особистісну користь в результаті набутих знань, а проявлять також прагнення «бути філософом». У такому випадку кожному слід розмислити про те, що:

- «Людські погляди здебільшого є націленими на те, щоб почуватися комфортно; істина для більшості людей має другорядне значення» (Рассел, 2017: 82). Сприйняти цей факт значить визнати, що погляди кожної людини є різними та здебільшого несумісними одні з одними. Студенти, опинившись у ситуації, коли потрібно висловитись із того чи іншого питання, перебувають у просторі своєї окремої точки зору, почуватися в ньому безпечно та не бажають його покидати задля належного раціонального обґрунтування та з'ясування правди. Однак викладач філософії будить їхній розум, якщо хоче, щоб діалог був плідним, сприяючи словесній зустрічі різних думок і поглядів, сіючи сумніви щодо їхніх комфортних переконань.

- «Ірраціональні думки багато в чому пов'язані з війнами та іншими формами насилля» (Рассел, 2017: 83). Зрозуміти цю істину означає у певний спосіб стати на шлях подолання помилок «примари печери» Ф. Бекона, зумовлені звичками, вихованням людини. Схоже, що Б. Рассел наче закликає студентів покинути межі цієї печери, тобто позбутися поглядів, залежних від місця і часу навчання та намагатися відволіктися від того, що розповідали батьки і вчителі. Тільки така настанова уможливить дружній діалог з'ясування, що можемо називати справедливістю, зокрема у відносинах між класами, між державами, між віровченнями. А також у такий спосіб розмислювати над багатьма іншими науковими поняттями і проблемами.

- «Помилкові погляди унеможливають досягнення гарних цілей» (Рассел, 2017: 83). Б. Рассел обґрунтовує цю тезу через один історичний факт, який є вкрай актуальним й сьогодні. Він звертається до доби Середньовіччя, коли люди з чистих помислів ходили до церкви та цим через скупчення в приміщеннях сприяли поширенню інфекції. Нині в умовах глобальної пандемії COVID-19 у людей є все ж немало можливостей із благих намірів продовжувати організовувати різні заходи, нехтуючи власним здоров'ям та безпекою інших. Філософ нагадує про необхідність апеляції до знань, а не марновірства.

- «Істина краще за хибу» (Рассел, 2017: 83). Межа правди й брехні стає все більше розмитію. Поширена теза, що політики часто говорять неправду. Але це не зовсім так. Свідомо чи несвідомо ввести в оману може кожен. Наведемо класичний приклад. Викладач запитує студентів про готовність до семінару, скажімо, з теми «Антична філософія». Вони відповідають, що готувалися до того чи іншого окремого питання. Це може бути правдою, але прямо на питання викладача ніхто не відповів. Цим формується оманлива думка про якісну підготовку студентів загалом з теми семінарського заняття. Говорячи правду та цим вводячи в оману, людина лукавить і Б. Рассел убачає у цьому щось ганебне: не можна почуватися щасливим у зручній брехні.

- «Ви маєте тренувати як розум (intellect), так і почуття (emotions)» (Рассел, 2017: 83). У коментуванні цієї тези слід повернутися до методики «Філософія для дітей», одним із центральних понять якої є «спільнота дослідників». Якщо прикласти цю ідею до вищої освіти,

то діалог у такій студентській аудиторії дослідників матиме на меті досягнення практичних результатів: погодження учасників, надання визначень, рішень або висновків. Усі вони – судження (judgements). У «спільноті дослідників» важливими є не тільки мисленнєві аспекти процесу діалогу, а й соціальні, творчі та емоційні. Останні є важливими тому, що виявляють турботу один до одного та про саму процедуру дослідження. Б. Рассел співвідношення розуму та емоцій тлумачить порізно. Зокрема, тренування розуму варто здійснювати через математику, зокрема через її історію (у такий спосіб можна дізнатися, якого роду істини можна відкрити шляхом чистого мислення, без допомоги спостережень та різного роду помилок, які робили навіть досвідчені вчені) та логіку у сучасній її формі (щоб бути обережним при умовиводах). Та основною все ж постає сама наука в її результатах і методи. «Філософ у пошуку знання, коли бачить загальноприйнятій науковий закон, може вважати ймовірним, що цей закон є приблизно вірний. Допускати більшого було б необачно» (Рассел, 2017: 90). Разом із тим, слід бути обачним, досліджуючи історію ірраціональних вірувань людей. Звідси, щоби студентам під час опанування програми курсу філософії плекати мислення, націлене на розвиток, то дане твердження мислителя є доречним і слухним. Щодо емоцій, то йдеться про потребу навчитися розуміти думки людей в залежності від різних обставин, та не обурювати такими, які є відмінними від ваших.

На завершення слід нагадати, що тих викладачів філософії у ЗВО, які на запитання студентів радять для прочитання першоджерела з класичної філософії Б. Рассел називає старомодними. У такий спосіб можна тільки дізнатися про думки інших та приспати свій розум. Бо важливим є тільки проблеми, підняті у запитаннях та самостійні пошуки людиною відповідей на них. У даному місці можна подумати, що мислитель заперечує усю значущість історико-філософського знання. Однак, згадаємо також, що він є автором фундаментальної праці «Історія західної філософії», в якій глибоко висвітлює взаємозв'язок філософії й процесів розвитку суспільства та практичної діяльності людей. На нашу думку, освоєння студентами модулю з історії філософії сприяє як інтелектуальній міці людини через дізнавання про становлення головних ідей минулого, так і осмислення їхнього прикладення до вирішення проблем сучасності та невизначеного майбутнього.

Обговорення

Сьогодні питання про місце філософії в системі освіти вкрай актуальні та мають тривалу історію. Якщо звернутися до контексту філософського життя Києва кінця ХІХ – початку ХХ століття, то Н. Мозговій вдалося здійснити хронологічну та логічну реконструкцію сперечання того часу між професорами світських і духовних навчальних закладів. Авторка висуває гіпотезу, що розуміння суті та контексту дискусії сприяють кращому розумінню сучасних розбіжностей щодо викладання філософії. Адже «вони зачіпають, по-перше, чисто теоретичні питання стосовно доцільності чи недоцільності введення філософії: як кожен із учасників розумів сутність філософії, її місце, роль та призначення в освіті та житті суспільства, і, по-друге, чисто практичні, а саме: за допомогою яких кадрових сил здійснювати викладання філософії» (Моз-

гова, 2017: 18). На важливості звернення до історичних контекстів значення філософії та шляхів філософування наголошує також вчена Т. Суходуб: «Ніхто, зрозуміло, не заперечує цінність сучасних постановок питання про те, якою має бути філософія, у чому полягає і яким чином виявляється її практична складова. Проте, на наш погляд, важливо підкреслити і звернення до даної тематики філософів минулого часу» (Суходуб, 2018: 92).

Загалом, варто погодитися з висновком дослідниці, що, всупереч наявній значній історико-філософській базі з даного питання та «досвід філософування минулої епохи не освоєний, що знову актуалізує пошук «нovoї» філософії» (Суходуб, 2018: 92). Можна припустити, що негативне ставлення до філософії як непотрібного предмета у переліку навчальних дисциплін є результатом серед іншого браку осмислення помилок, що вже знайдені та окреслені фахівцями й філософами минулих століть. Тому, ще складніше сучасним викладачам довести студентам, що саме завдяки філософії людина здатна розмислювати, формувати критичне мислення і здатність будувати сильні аргументи на захист своєї точки зору щодо суспільних і професійних проблем.

С. Кондратьєва вважає, що «У основі дискусій, детермінованих місцем і роллю філософії в освітньому процесі, знаходяться три головні запитання: «Чому навчати?», «Як навчати?» і «Для чого навчати?» (Кондратьєва, 2018: 122). Намагаючись відповісти на ці питання, авторка у своєму дослідженні констатує відсутність цілісного образу її викладання. «Філософсько-педагогічний курс необхідно будувати так, щоб сприяти рефлексії студента, його здатності здійснювати перехід від буденного до філософського міркування. Це можливо в тому випадку, коли викладач у проблемному викладі матеріалу поставить перед студентами питання, які б мотивували їх на пошук рішення, в ході якого, у свою чергу, з'являлися б нові філософські питання дискусійного характеру» (Кондратьєва, 2018: 128). У зв'язку із цим вважає за потрібне пошук нових підходів до викладання філософських дисциплін з урахуванням специфіки філософського знання, включаючи закордонний досвід.

Зокрема у контексті даного обговорення важливою є заява «Про роль програм з філософії у вищій освіті» (Statement on the Role of Philosophy Programs in Higher Education, 2008), підготовлена Американською філософською асоціацією. В ній зазначається, що вища освіта в Америці часто проходить переоцінку, зумовлену мінливими демографічними показниками, зростанням затрат та зростаючою стурбованістю студентів ймовірністю того, що їхні курси допоможуть їм знайти корисну роботу. Подібні випадки дають можливість викладачам викласти свої аргументи щодо потрібності курсу філософії для місії своїх інституцій. Відтак, йдеться про те, що дисципліна «філософія» неодмінно сприяє реалізації чотирьох цілей, що мають бути фундаментальними для будь-якого навчального закладу: прищеплення студентам навички критичного мислення, підвищення рівня грамотності в читанні текстів, письмі та публічних виступах; трансляція культурної спадщини; стимулювання до пошуку відповідей на основі питання про реальність, знання і цінності. Варто зазначити, що більшість наукових розвідок з даної тематики зводяться до необхідності постійного перегляду та вдосконалення змісту про-

грами курсу філософії у ЗВО передусім в частині його здатності формувати загальні компетентності студентів та сприяти їх кар'єрному зростанню.

Наприкінці варто також вказати на зростання уваги до вивчення проблеми викладання філософських дисциплін в умовах електронної освіти через пандемію COVID-19. Зокрема дослідниками констатується факт зміщення акценту зі змісту програми курсу до форми проведення занять зі студентами: відеоблоги, мультимедійні проекти та поглиблене вивчення філософських текстів. «У цьому відношенні, поточна ситуація стає вигідною і дозволяє викладачам досягти кращих результатів. Різноманітність підходів, що використовуються при вивченні курсу філософії, підтверджує важливу роль викладача в електронному навчанні» (Volkova et al., 2021). Не можна не погодитися щодо нагальності осмислення нових форм викладання філософії засобами дистанційного навчання. Разом із тим, виникають сумніви та занепокоєння сприятливість і вигода ситуації для вищої освіти загалом. Адже вже рік онлайн-навчання наочно продемонструвало нові виклики для учасників освітнього процесу. Найбільше це збільшення екранного часу та проблеми із загальним станом здоров'ям, зростання кризи комунікації, розуміння та осмислення навчального матеріалу та інше.

Висновки

Сучасне плінне життя підіймає перед нами нові проблеми, які часто виходять за межі традиційного викладання філософії у ЗВО. У статті аргументовано, що усвідомлення змін важливе, а ще більше бачення незліченної кількості перспектив; не треба сприймати речі як само собою зрозумілі, а навпроти – підходити до кожної окремої ситуації з відкритим розумом та зацікавленим поглядом. Доведено важливість настанови орієнтуватися на формування мислення, націлене на зростання (К. Двек), щоби сприяти рефлексії студентів, їхній здатності здійснювати перехід від повсякденного розуміння до філософського осмислення. Згідно з використанням у статті підходом філософа Б. Рассела, це можливо у тому випадку, коли викладач буде орієнтуватися не стільки на історико-філософський інформаційний виклад, як його рефлексію через проблемний виклад матеріалу, запитування та діалог в якому студенти будуть мотивовані до самостійного пошуку ними ж самими сформульованих філософських питань. У цьому криється і первинна природа філософії, і головна мета курсу філософії у ЗВО в окреслених реаліях сьогодення – сприяти становленню раціональних, моральних людей, які усвідомлюють свої межі та прагнуть побудувати кращий, більш справедливий світ.

Список літератури

1. Brabandere Luc de. The Forgotten Half of Change: Achieving Greater Creativity through Changes in Perception / Luc de Brabandere. – Chicago: Dearborn Trade Publishing, 2005. – 192 p.
2. Bylieva D., Zamorev A., Lobatyuk V., Anosova N. (2021) Ways of Enriching MOOCs for Higher Education: A Philosophy Course. In: Bylieva D., Nordmann A., Shipunova O., Volkova V. (eds) Knowledge in the Information Society. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 184. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-65857-1_29
3. Cohen Libby G. Thinking about thinking: memes and themes / Libby G. Cohen // What Socrates Began: An Examination of the Intellect, Vol. 1. University of Southern Maine, 1988. URL: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1vClq4Y0R6SNwpp8Xn2ruiyJGnf74-YebJ4geBj-uO8/edit?usp=sharing>

4. Statement on the Role of Philosophy Programs in Higher Education, 2008. URL: https://www.apaonline.org/page/role_of_phil

5. Адаменко Н. «Спільнота дослідників» М. Ліпмана: філософські запитування, обговорення, аргументації та контраргументації вустами дітей / Надія Адаменко // Філософія освіти. – 2011. – № 1-2 (10). – С. 275-287.

6. Бертран Р. Мистецтво філософствування // Актуальні проблеми духовності: зб. наук. праць / Ред.: Я.В. Шрамко. – Вип.18. – Кривий Ріг, 2017. – С. 81-97.

7. Бистрицкий Е. Чому філософія має бути обов'язковою дисципліною у вишах та академічних інститутах // Українська правда. – 28 січня 2015. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/bystrytsky/54c84e4990b7f/>

8. Гальченко М. С. Продуктивне мислення як умова реалізації сучасного навчального процесу / М. С. Гальченко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – Вип. 1 (27). – К.: НАУ, 2018. – С. 46-50.

9. Гераклит Эфесский: все наследие: на языках оригинала и в рус. пер.: крат. изд. / подгот. С. Н. Муравьев / Гераклит. – М.: ООО «Ад Маргинем Пресс», 2012. – 416 с.

10. Двек К. Налаштуйся на зміни. Нова психологія успіху / пер. з англ. Юлія Кузьменко / Керол Двек. – К.: Наш формат, 2017. – 288 с.

11. Кондратьева С. Б. Преподавание философии в вузе: проблемы, прогнозы, перспективы / С. Б. Кондратьева // Знание. Понимание. Умение. – М.: АНО ВО «Московский государственный университет», 2018. – № 4. – С. 122-131.

12. Мак'явеллі Нікколо. Державець / Нікколо Мак'явеллі // Флорентійські хроніки; Державець / Пер. з іт. А. Перепаді. – Харків: Фоліо, 2007. – С. 415-488.

13. Мозгова Н. Г. Місце філософії в системі освіти: вітчизняний досвід XIX ст. / Н. Г. Мозгова // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – Вип. 1 (25). – К.: НАУ, 2017. – С. 18-22.

14. Парменид. О природе / Парменид // Фрагменты ранних греческих философов. – М.: Наука, 1989. – Ч.1. – С. 274-298.

15. Про визнання таким, що втратив чинність, наказ Міністерства освіти і науки України від 07.07.2009 № 642: наказ Міністерства освіти і науки від 25.11.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1392729-14#Text>

16. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 26.02.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

17. Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента: наказ Міністерства освіти і науки від 09.07.2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0642290-09#Text>

18. Суходуб Т. Д. Шляхи філософування: погляд з Срібного віку / Т. Д. Суходуб // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – Вип. 1 (27). – К.: НАУ, 2018. – С. 89-93.

19. Хайдеггер М. Парменид / пер. с нем. А. П. Шурбелева / Мартин Хайдеггер. – СПб.: Владимир Даль, 2009. – 382 с.

20. Хома О. Філософія на межі / О.Хома // Філософська думка. – 2015. – № 6. – С. 6-22.

References

21. Adamenko, N. (2011). "Spilnota doslidnykiv" M. Lipmana: filosofski zapytuvannia, obhovorennia, arhumentatsii ta kontrarhumentatsii vustamy ditei [The Community of Reseachers of M.Lipman: Philosophical Questioning, Discussion, Arguments and Counterarguments by Children Words]. *Filosofia osvity, Philosophy of education, 1-2(10), 275-287* [in Ukrainian].

22. Brabandere, Luc de (2005). *The Forgotten Half of Change: Achieving Greater Creativity through Changes in Perception*. Chicago: Dearborn Trade Publishing.

23. Bylieva, D., Zamorev, A., Lobatyuk, V., Anosova, N. (2021) Ways of Enriching MOOCs for Higher Education: A Philosophy Course. *Knowledge in the Information Society: International Scientific and Theoretical Conference Communicative Strategies of the Information Society*. (Vol. 184), (pp. 338-351). D. Bylieva, A. Nordmann, O. Shipunova, V. Volkova (Eds.). Springer, Cham. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-030-65857-1_29

24. Bystrytskyi, Ye. (2015). Chomu filosofii maie buty oboviazkovoju dysyplinoju u vyshakh ta akademichnykh instytutakh [Why philosophy should be a compulsory subject in universities and academic institutions?]. *Ukrainska pravda, Ukrainian Pravda*.

Retrieved from: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/bystrytsky/54c84e4990b7f/> [in Ukrainian].

25. Cohen, Libby G. (1988). Thinking about thinking: memes and themes: *What Socrates Began: An Examination of the Intellect*, Vol. 1. University of Southern Maine. Retrieved from: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1vC1qaY0R6SNwpp8Xn2ruiyIGnfF74-YebJ4geBj-uO8/edit?usp=sharing>

26. Dvek, K. Nalashujysya na zmini. Nova psihologiya uspihu (Mindset: The New Psychology of Success). Kyiv: Nash format [in Ukrainian].

27. Geraklit, Efesskiy. (2009). *Vse nasledie: na izyakh originala i v russkom perevode [All heritage in original languages and in Russian]*. S. N. Muravev (Ed.). Moscow: Ad Marginem Press [in Russian].

28. Halchenko, M. S. (2018). Produktivne myslennia yak umova realizatsii suchasnoho navchalnoho protsesu [Productive thinking as a condition for realization of the contemporary educational process]. *Visnik Nacionalnogo aviacijnogo universitetu. Seriya: Filosofiia. Kulturologiya, Proceedings of the National Aviation University*, 1 (27), 46-50 [in Ukrainian].

29. Khaydegger, M. (2009). *Parmenid [Parmenides]*. (A.P. Shurbeleva, Trans). SPb.: Vladimir Dal [in Russian].

30. Khoma, O. (2015). Filosofiia na mezhi [Philosophy on the brink]. *Filosofska dumka, Philosophical thought*, 6, 6-22 [in Ukrainian].

31. Kondrateva, S. B. (2018). Prepodavanie filosofii v vuze: problemy, prognozy, perspektivy [Teaching philosophy at university: issues, forecasts, prospects]. *Znanie. Ponimanie. Umenie, Knowledge. Understanding. Skill*, 4, 122-131 [in Russian].

32. Makiavelli, N. (2007). Derzhavets [The Prince]. *Florentsijski khroniky, Florentine chronicles*. (A. Perepadi, Trans). Kharkiv: Folio [in Ukrainian].

33. Mozhova, N. H. (2017). Mistse filosofii v systemi osvity: vitchyzniani dosvid XIX st. [The place of philosophy in education system: native experience of XIX century]. *Visnik Nacionalnogo aviacijnogo universitetu. Seriya: Filosofiia. Kulturologiya, Proceedings of the National Aviation University*, 1 (25), 18-22 [in Ukrainian].

34. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy " Pro vyznannia takym, shcho vratyv chynnist, nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 09.07.2009 No. 642": vid 25 lystop. 2014 r. No. 1392 [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine " On recognition as invalid On recognition as invalid, order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 09.07.2009 No. 642" from November, 25, 2014, No. 1392]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1392729-14#Text). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1392729-14#Text> [in Ukrainian].

35. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy "Pro orhanizatsiiu vyvchennia humanitarnykh dystsyplin za vilnym vyborom studenta": vid 9 lyp. 2009 r. No. 642 [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine "On the organization of studying of humanitarian disciplines at the free choice of the student" from July 9, 2009, No. 642]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0642290-09#Text). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0642290-09#Text> [in Ukrainian].

36. Parmenid (1989). O prirode [On Nature]. *Fragmenty rannikh grecheskikh filosofov, Fragments of early Greek philosophers*, 1, 274-298 [in Russian].

37. Rassel, B. (2017). Mysterstvo filosofstvuvannia [The art of philosophizing and other essays]. Aktualni problemy dukhovnosti, Current issues of spirituality, 18, 81-97 [in Ukrainian].

38. Statement on the Role of Philosophy Programs in Higher Education (2008). (n.d.). www.apaonline.org. Retrieved from https://www.apaonline.org/page/role_of_phil.

39. Sukhodub, T.D. (2018). Shliakhy filosofuvannia: pohliad z Sribnoho viku [Ways of philosophy development: a sight from the silver age]. *Visnyk Natsionalnoho aviacijnogo universitetu, Seriya: Filosofiia. Kulturologiya, Proceedings of the National Aviation University*, 1 (27), 89-93 [in Ukrainian].

40. Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu": vid 1 lyp. 2014 r. No. 1556-VII [Law of Ukraine "On higher education" from July 1, 2014, No. 1556-VII]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

Адаменко Н.Б.

КУРС ФИЛОСОФИИ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ И МЫШЛЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА, НАЦЕЛЕННОЕ НА РОСТ

Статья посвящена проблеме преподавания философии в учреждениях высшего образования, значение философии в университетском обучении и современном обществе. Акцентируется внимание на изменения статуса философии в учебном процессе и поиске новых соображений содержания и задач курса философии для студентов. Анализируются его потенциальные возможности в становлении человека, способного осмысливать себя и окружающий мир как точки входа в науку. Актуализируется подход философа Б. Рассела о становлении философа в условиях современного компетентного подхода в образовании.

Ключевые слова: компетентный подход, метамышление, мышление роста, научное исследование, преподавание философии, рефлексивное мышление, сообщество исследователей, философия.

Adamenko N.

PHILOSOPHY COURSE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AND MAN'S GROWTH-SEEKING THINKING

Introduction. Nowadays there is no common strategy for a methodological solution to teaching philosophy in higher education institutions, therefore its new explorations and justifications from different aspects are becoming relevant. **The aim** of the article is to reveal the potential of the philosophy course in higher education institutions in the molding of a thinking person, who is able to life-long develop, create freely and act appropriately in the given situations. **The tasks** are to reveal the philosophical nature of the changing world of these days; to prove the need in the philosophy course in higher education institutions for students to understand the current changes, to response to global and daily challenges and to discover the world in a scientific way, to conduct researches, to be curious and independent in formulating philosophical ideas about the world and themselves. **Research methods.** The author has used general scientific methods such as abstraction, concretization, categorical analysis, induction, deduction and special methodology to contrast the fixed thinking and growth mindset (Carol S. Dweck); an approach to the ability to think independently, critically, and scientifically (Bertrand Russell). **Research results.** It is stated that the task of the Philosophy course in higher education is to help to understand determination of the present, future by changes and man's perception of them, to help to adapt and overcome them. There is also proven importance of student's research causing changes. A reflective model of education is under study, the basic ideas of which are judgment, creative thinking and democratic values and the need for students to cultivate growth-oriented thinking. It was demonstrated that the Philosophy course in higher education aims not only at being useful for everyday and professional life, but also disciplining the mind and emotions to become a philosopher (Bertrand Russell). **Discussion.** In the available scientific understanding of the problem there is the need to study the experience of past centuries to form a "new philosophy"; the need to reflect on the experience of teaching philosophy in foreign countries and actualizethe problem-based learning; to form students' skills of critical thinking, increasing the level of literacy by reading texts, writing public speeches, etc. However, it has been contradictory suggested about the benefits of distance education for finding new forms of work with students. **Conclusion.** The article argues that understanding of change is important, but even more the vision of countless prospects; it is not necessary to take things for granted, but on the contrary to approach each individual situation with an open mind and an interested eye. The main objective of the Philosophy course in higher education institutions is to promote the development of rational, moral people who are aware of their limits and seek to build a better, more just world.

Keywords: teaching philosophy, competence approach, meta-thinking, growth-seeking thinking, scientific research, reflective thinking, community of researchers, philosophy.